

บทที่ ๓

การนับถือพระรัตนตรัยของพุทธบริษัท ๔

๓.๑ การนับถือพระรัตนตรัย ๒ แบบ

การประกาศตนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ นั้นพระอรรถกถาจารย์ได้มีวินิจฉัยประเภทแห่งสรณคมนไว้ ๒ อย่าง คือ โลกุตตรสรณคณและโลกียสรณคณ

๓.๓.๑ การนับถือพระรัตนตรัยแบบโลกุตตระ

โลกุตตรสรณคณ ว่าโดยอารมณ์มีนิพพานเป็นอารมณ์ ย่อมสำเร็จด้วยตัดขาดอุปกิเลสของสรณคณ ในมคคขณะแห่งพระอริยบุคคลผู้เห็นสัจจะแล้ว

การเข้าถึงสรณะแบบนี้ ผู้เข้าถึงมีจิตเข้าสู่กระแสพระนิพพาน ในอรรถกถาที่อธิบายกล่าวไว้ว่า “ในการเข้าถึงสรณะ ๒ อย่างนั้น การเข้าถึงสรณะแบบโลกุตตระ จิตของอริยบุคคลผู้เห็นสัจจะตัดขาดกิเลสเข้าสู่กระแสพระนิพพาน เข้าถึงพระรัตนตรัยทั้งสิ้นในขณะแห่งมรรค”^๑

การเข้าถึงสรณะแบบนี้ จิตของผู้เข้าถึงจะยึดเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ สามารถทำลายกิเลสอันเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุมรรคผลขั้นต้นได้พร้อมกับได้สำเร็จอริยมรรค คือมีความเห็นชอบในอริยสัจ ๔ ว่ามีการเกิดขึ้นและดับไปเป็นธรรมดาตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง บุคคลผู้ฟังธรรมจบแล้วในทันทีที่ได้บรรลุมรรคผล บุคคลผู้ที่ได้บรรลุนั้นก็ถือว่าเป็นอุบาสกตามวิธีนี้ เช่น บิดาของท่านพระยสะ ภายหลังจากที่ท่านได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วก็ได้บรรลุมรรคผลในทันที คือสำเร็จเป็นโสดาบัน จึงถือว่า ท่านเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา การเข้าสรณะของบุคคลผู้บรรลุมรรคผล ย่อมสำเร็จในขณะบรรลุธรรมก็จริง แต่ก็มีประกาศตนเป็นอุบาสก โดยกล่าวคำขอถึงพระรัตนตรัย

๓.๓.๒ การนับถือพระรัตนตรัยแบบโลกียะ

โลกียสรณคณ ว่าโดยอารมณ์มีพระพุทธคุณเป็นต้นเป็นอารมณ์ ย่อมสำเร็จ ด้วยการข่มอุปกิเลสของสรณคณของปุถุชนทั้งหลาย โลกียสรณคณนี้นั้นจำแนกเป็น ๔ อย่างคือ โดยมอบกายถวายชีวิต ๑ โดยมีพระรัตนตรัยนั้นเป็นเบื้องหน้า ๑ โดยมอบตัวเป็นศิษย์ ๑ โดยความนอบน้อม ๑ ใน ๔ อย่างนั้น

ที่ชื่อว่า มอบกายถวายชีวิต ได้แก่การสละตนแก่พระพุทธเจ้าเป็นต้นอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้ามอบตนแด่พระพุทธเจ้า แต่พระธรรม แต่พระสงฆ์

ที่ชื่อว่า มีพระรัตนตรัยนั้นเป็นเบื้องหน้า ได้แก่ความเป็นผู้มีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้าอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลาย โปรดทรงจำข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีพระพุทธเจ้ามีพระธรรมและมีพระสงฆ์เป็นที่ไปเป็นเบื้องหน้า

ที่ชื่อว่า มอบตัวเป็นศิษย์ ได้แก่เข้าถึงความเป็นศิษย์อย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลาย โปรดทรงจำข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าเป็นอันเตวาลิกของพระพุทธเจ้า ของพระธรรมของพระสงฆ์

^๑ ตตถ โลกุตตรํ ทิฏฐสัจจานํ มคคกฺขณํ สรณคณนุปกิเลสสมุทฺเทเทน อารมณโต นิพพานารมณํ หุตวา กิจจโต สกเลปี รตนตฺตเย อิชณฺติ (ที.สี.อ.(บาลี)๑/๒๕๐/๒๐๗, ที.สี.อ.(ไทย) เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๑ หน้า ๔๘๔)

ที่ชื่อว่า ความนอบน้อม ได้แก่การเคารพอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้าเป็นต้นอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายโปรดทรงจำข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าจะกระทำการกราบไหว้การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิบัติกรรม แด่วัตถุทั้ง ๓ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเท่านั้น.

เมื่อกระทำการ ๔ อย่างนี้แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมเป็นอันถือเอาสรณะแล้วโดยแท้^๒.

แบบอย่างการเข้าถึง สรณคมน์ คัมภีร์อรรถกถาจารย์ แบ่ง เป็น ๕ ประเภท ดังนี้

๑. เข้าถึงด้วยวิธีการสมานเหมือนอย่างนายพาลนิชสองคนชื่อว่า ตปุสสะ และภัลลิกะเป็นต้นว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งสองนั้น ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่าเป็นอุบาสก” ดังนี้

๒. เข้าถึงด้วยวิธียอมเป็นศิษย์ เหมือนอย่างท่านพระมหากัสสปะเป็นต้นว่า “ข้าพระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก” ดังนี้

๓. เข้าถึงด้วยวิธีห่มตัวไปในพระรัตนตรัยนั้น เหมือนอย่างพรหมยุพราหมณ์ เป็นต้นความบาลีว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้พรหมยุพราหมณ์ก็ลุกจากอาสนะ กระทำผ้าห่มเฉียงบ่า ประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ เปล่งอุทาน ว่า นโม ตสสภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธส (๓ ครั้ง)

๑. เข้าถึงโดยวิธีมอบตน เช่นโยคีบุคคลผู้ชวนชวายนในกรรมฐาน

๒. เข้าถึงโดยวิธีสยและโดยกิจ หลายวิธี เช่นด้วยวิธีกำจัดอุปกิเลสด้วยการถึงสรณคมน์เหมือนอย่างพระอริยบุคคลทั้งหลาย^๓

เมื่อว่าด้วยความหมายได้แก่ การได้ศรัทธาในพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น และสัมมาทิฐิที่มีศรัทธาเป็นพื้นฐานท่านเรียกว่า ทิฐุชกรรม^๔ คือการทำความเห็นให้ตรง ซึ่งอยู่ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการคือ^๕

ก) ทานมัยบุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยทานคือ เมื่อบุคคลใดถวายปัจจัย ๔ มีจีวรเป็นต้น ในบรรดาอาภรณ์ ๖ มีรูปเป็นต้น หรือทานวัตถุ ๑๐ มีการให้ข้าวเป็นต้น มีเจตนาที่เป็นไปในกาลทั้ง ๓ คือ ก่อนให้ทาน ในขณะที่ให้ทาน และการตามระลึกถึงด้วยจิตโสมนัสในกาลภายหลังที่ได้ถวายทาน (ทานมัย)

ข) สीलมัย บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยด้วยศีลคือ เจตนาที่เป็นไปของบุคคลผู้สมานศีล ๕ หรือศีล ๘ หรือศีล ๑๐ ผู้สรวมพระปาฏิโมกข์ ผู้พิจารณาปัจจัยทั้งหลายมีจีวรผู้สรวมอายตนะ หรือผู้ชำระอาชีวะให้บริสุทธิ์เหล่านี้ชื่อว่า บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีล (ศีลมัย)

ค) ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยด้วยภาวนาคือ เจตนาของบุคคลผู้พิจารณาชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาโดยอุบายแห่งวิปัสสนา วิปัส

^๒ ที่.ส.อ. (ไทย) ๑๑/๔๘๔-๔๘๕. พระไตรปิฎก ฉบับมหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

^๓ พ.พ.อ. (ไทย) ๓๙/๑๑-๑๒. พระไตรปิฎก ฉบับมหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

^๔ ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๒.

^๕ ดูรายละเอียดใน มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม ๑๗, หน้า ๒๖๕.

^๖ ดูรายละเอียดใน มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม ๗๕, หน้า ๔๐๓.

สนามศุภชลาศัย ที่พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ในปฏิสัมภิทามรรคหรือว่าเจตนาแม้ทั้งหมดที่ไม่ถึงอุปนาใน อารมณ ๓๘ อย่าง ทั้งหมดนี้ชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยการภาวนา (ภาวนามัย)

ง) อปจายนมัย บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยบุญที่สพรคด้วยนอบน้อมคือ เมื่อเห็นพระเถระแล้ว ทักทายต้อนรับ การรับบาตรจีวร การอภิวาท และการหลีกทางให้เป็นต้น นี้เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ สำเร็จด้วยการนอบน้อม (อปจิติสหคตะ)

จ) เวยยาวัจจมัย บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยการชวนชวายเป็นต้น ในกาลชวนชวาททางกาย ด้วย สามารถท้าวตรและท้าวตรปฏิบัติแก่ภิกษุผู้เจริญกว่าก็ดี โดยเห็นภิกษุผู้เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต แล้วรับบาตรชักชวนให้เข้าไปรับภิกษาในบ้านก็ดี โดยได้ยินคำว่าท่านจงไปนาบาตรมาให้ภิกษุทั้งหลาย แล้วรับไปนาบาตรมาให้นี้เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยการชวนชวา (เวยยาวัจจสหคตะ)

ฉ) ปัตตทานมัย บุญสำเร็จด้วยการแผ่ส่วนบุญคือ เมื่อบุคคลให้ทานแล้วอุทิศส่วนบุญส่วน กุศลให้แก่ญาติและเทวดาที่รักษา ให้นายเวรและสรรพสัตว์โดยไม่มีประมาณนี้เรียกว่า บุญสำเร็จด้วย การแผ่ส่วนบุญ (ปัตตทานูปทานะ)

ช) ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาคือ ด้วยการอนุโมทนาหรือยินดีในส่วน บุญที่บุคคลอื่นทาเช่น การให้ทาน รักษาศีล หรือการภาวนาของบุคคลอื่นแล้วเปล่งว่า สาธุ สุขุ สุขุ หรือ ยินดีในบุญของบุคคลนั้นเรียกว่า บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนา (อัพภานุโมทนะ)

ฌ) ฐัมมเทศนามัย บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยการแสดงธรรมคือ ภิกษุรูปหนึ่งเกิดความโลภแล้ว แสดงธรรมหวังลาภการแสดงธรรมนั้นไม่มีผลมาก ส่วนภิกษุรูปหนึ่ง ไม่มีความโลภ ไม่หวังผลตอบแทน ในลาภ แสดงธรรมที่ตนชำนาญแก่ชนเหล่าอื่น โดยอุบายที่จะให้ตนเองนั้นบรรลุมฤตติการแสดงนี้ชื่อ ว่า บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยการแสดงธรรม(เทศนามัย)

ญ) ฐัมมัสสวนมัย บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยการฟังธรรมคือ ภิกษุรูปหนึ่งเมื่อฟังธรรม ด้วยคิด ว่าชนทั้งหลายจะรู้เราว่าเป็นผู้มีศรัทธาการฟังนั้นไม่มีผลมาก ส่วนภิกษุรูปหนึ่งฟังธรรมด้วยจิต อ่อนโยน ด้วยการแผ่ไปซึ่งประโยชน์เกื้อกูลว่า ผลจากการฟังธรรมนี้จะมีแก่เรามาก การฟังธรรมนั้น ชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุสำเร็จได้ด้วยการฟัง (สวนมัย)

ฎ) ทิฏฐชุกกรรม บุญกิริยาวัตถุ การทำความเห็นให้ตรง คือ ท่านที่ฆมาณาจารย์กล่าวว่า ทิฏฐชุกกรรมเป็นลักษณะนิยม คือเครื่องหมายแห่งความสมบูรณ์ ของบุญกิริยาทั้งหมด เพราะว่าเมื่อ บุคคลจะทาบุญอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมเป็นบุญมีผลมาก เพราะความเห็นอันตรงเช่นบุญกิริยาวัตถุที่ เป็นทานมัยย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้คิดอยู่ว่าเราจะให้ทานก่อน เมื่อบุคคลกำลังให้ทาน บุญกิริยาวัตถุที่ เป็นทานมัยก็เกิดขึ้น

เมื่อบุคคลนั้นพิจารณาอยู่ว่า ทานอันเราให้แล้ว บุญกิริยาวัตถุที่เป็นทานมัยก็เกิดขึ้นธรรมดา ว่า บุญกิริยาวัตถุที่เป็นทานมัยจะมีได้ก็เพราะทาเจตนาทั้ง ๓ คือ บุพเจตนา มุญจนเจตนา อปร เจตนาให้เป็นอันเดียวกัน แม้ศีลมัย ภาวนามัย ก็ย่อมเกิดเช่นเดียวกันดังนี้ทิฏฐชุกกรรมก็ย่อมเกิดขึ้น ธรรมดาบุญกิริยาวัตถุที่เป็นทิฏฐชุกกรรมจะมีได้ก็เพราะทาเจตนาแม้ทั้งหมดเหล่านั้นให้เป็นอัน เดียวกัน^๗

^๗ ดูรายละเอียดใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม ๗๕, หน้า ๔๐๖.

ดังนั้นการเข้าถึงพระรัตนตรัยที่เป็นของปุถุชนย่อมมีภพสมบัติและโรคสมบัติเป็นผลสมจริง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า บุคคลที่เข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะจะไม่ไปสู่อบายภูมิ ครั้นละร่างกายที่เป็นมนุษย์แล้ว จะไปเกิดในหมู่เทพ^๘

๓.๒ วิธีการนับถือพระรัตนตรัยของพุทธบริษัท ๔

การนับถือพระรัตนตรัยเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติของชาวพุทธบริษัทที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ดังเช่นเวรัญชราภรณ์ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าคือได้รับฟังสิ่งที่มีคุณค่าอันหาประมาณมิได้ที่พุทธองค์ตรัสไว้แก่พราหมณ์ผู้กล่าวตำหนิพระพุทธเจ้าในตอนต้นแต่ภายหลังได้ฟังธรรม จึงประกาศตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ เพราะได้จากการฟังในสิ่งที่เป็นประโยชน์^๙ สำหรับวิธีการเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยมี ๔ แบบคือ การมอບตน การมีพระรัตนตรัยเป็นเครื่องนทาง การยอมเป็นศิษย์ การประณมมือทาความเคารพ^{๑๐}

ก) การมอບตนคือการถวายชีวิตแด่พระรัตนตรัยดังเช่น พระเจ้าอชาตศัตรูได้กล่าวคำขอลถึงพระรัตนตรัยว่า ชีวิตของข้าพระองค์ยังเป็นไปอยู่ตราบใด ขอพระพุทธเจ้าโปรดทรงจาวว่า ข้าพระองค์ไม่มีผู้อื่นเป็นศาสดา ขอลถึงสรณคมน์ทั้ง ๓ เป็นอุบาสก เป็นศิษย์รับใช้ ด้วยว่าแม้หากจะมีใครเอาดาบคมกริบตัดศีรษะของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ก็ไม่ฟังกล่าวพระพุทธเจ้าว่าไม่ใช่พระพุทธเจ้า ไม่ฟังกล่าวพระธรรมว่าไม่ใช่พระธรรม ไม่ฟังกล่าวพระสงฆ์ว่าไม่ใช่พระสงฆ์^{๑๑}

หรือกรณีพราหมณ์ผู้ไม่ปรากฏนามชั่วเวลาที่ชีวิตของข้าพระองค์ยังเป็นไปอยู่ขอท่านพระโคตมผู้เจริญจงทรงจำ คือทรงทราบข้าพระองค์ว่าไม่มีศาสดาอื่น เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะด้วยไตรสรณคมน์ เป็นกบิยการก ถ้าแม้จะมีใครเอาดาบคมกริบมาตัดศีรษะของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ก็จะไม่ยอมกล่าวพระพุทธเจ้าว่าไม่ใช่พระพุทธเจ้า พระธรรมว่าไม่ใช่พระธรรม หรือพระสงฆ์ว่าไม่ใช่พระสงฆ์^{๑๒}

ข) การมีพระรัตนตรัยเป็นเครื่องนทาง นั้นได้แก่การพูดอย่างนี้ว่านับตั้งแต่วินนี้เป็นต้นไปขอท่านทั้งหลายจงจาวข้าพเจ้าไว้ว่า ข้าพเจ้าขอมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำทาง ขอมีพระธรรมเป็นผู้นำทาง ขอมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทาง หรือดังเช่นอาฬวกยักษ์ที่ได้พูดอย่างนี้ว่าข้าพเจ้านั้นได้เที่ยวไปในหมู่บ้านนี้สู่หมู่บ้านโน้นจากเมืองนี้สู่เมืองโน้นเพื่อนมัสการพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความเป็นธรรมที่ดีแห่งพระธรรมและความเป็นสงฆ์ที่ดีแห่งพระสงฆ์ด้วยวิธีนี้ก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นเครื่องนทาง^{๑๓}

ค) การยอมเป็นศิษย์เช่นกรณี ท่านพระอรุเวลกัสสปะลุกขึ้นจากอาสนะห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ชบศีระแซบพระบาทพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญพระพุทธเจ้าเป็น

^๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม ๓๓, หน้า ๓๙๓.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๑/๑/๑.

^{๑๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม ๑๗, หน้า ๓๖๕.

^{๑๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม ๑๑, หน้า ๔๑๗.

^{๑๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม ๓๓, หน้า ๓๙๕.

^{๑๓} ที.สี. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๔๑๑.

ศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ของพระองค์^{๑๔} ด้วยวิธีนี้ก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติเข้าถึงพระรัตนตรัย ด้วยการยอมเป็นศิษย์^{๑๕}

ง) การถวายมือหรือการประนมมือหาความเคารพ ดังเช่นการณปาตีพราหมณ์เมื่อได้ฟังปิงคยานีพราหมณ์กล่าวหลักธรรมให้ฟังจนเป็นที่เลื่อมใส จึงลุกจากที่นั่ง ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่งคุกเข่าลงบนแผ่นดิน ประคองอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่เปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

โดยให้ท่านปิงคยานีเป็นพยานด้วยว่านับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิตข้าพเจ้าขอถึงท่านพระสมณโคดมพระองค์นั้น พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะของท่านปิงคยานีจึงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ^{๑๖} ด้วยวิธีนี้ก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยการถวายมือหรือการประนมมือหาความเคารพหรือกราบไหว้

สำหรับพุทธบริษัทชาวไทยในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนชาวไทยนิยมใช้ด้วยวิธีการมอบตนดังในปีพชูปสัมปทาภาว ว่าด้วยการบรรพชาและอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์พระพุทธเจ้าได้ให้ภิกษุบรรพชาเหล่ากุลบุตรได้คือ ฟังให้กุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาและมุ่งอุปสมบท ปลงผมและหนดให้ครองผ้ากาสาเยะ ให้ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ให้กราบเท้าภิกษุทั้งหลายให้นั่งกระโหย่ง ให้ประนมมือแล้วสั่งว่า เธอจงกล่าวอย่างนี้

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะแม้ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะแม้ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะแม้ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะแม้ครั้งที่ ๓

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะแม้ครั้งที่ ๓

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะแม้ครั้งที่ ๓

นี่คือวิธีปฏิบัติในการเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยการมอบตน^{๑๗} ในปัจจุบัน หรือกล่าวว่านับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอมอบตนถวายแด่พระพุทธ แต่พระธรรม และแด่พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิตนี้ก็ถือว่าเป็นการมอบตนในพระรัตนตรัย

อนึ่งบุคคลที่พนมมือต้อนรับ การไหว้ต้อนรับด้วยเหตุเพราะเป็นทักษิณียบุคคล^{๑๘}ในโลก การถวายบังคมของบุคคลนั้น จัดเป็นบุคคลที่เข้าถึงพระรัตนตรัยเพราะมีความเคารพว่า เปื่บุคคลควรบูชา

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๗.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม ๑๗, หน้า ๓๖๖.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก.(ไทย) ๓๓/๑๙๔/๓๓๐.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๓.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม ๑๗, หน้า ๓๖๗.

กราบไหว้ควรต้อนรับ ผู้ควรแก้ทักษิณา ผู้ควรรับของทาบุญถวาย ท่านเป็นผู้แก้กุลแก้ทักษิณา โดยทำให้สิ่งที่ถวายเป็นของบริสุทธิ์ และจึงเป็นเหตุให้เกิดมีผลมาก^{๑๙} ดังนี้ ท่านจัดว่าเป็นบุคคลที่เข้าถึงพระรัตนตรัย เพราะเป็นการถวายด้วยใจและแสดงตนออกว่าเคารพด้วยศรัทธา^{๒๐}

สำหรับการกล่าวด้วยวาจาหรือสาธยายเช่น นโม ตสฺส ภควโต ท่านจัดว่าเป็นวชิปณาม เรียกว่า การนอบน้อมทางวาจา ย่อมมีความเจริญเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็นหรือได้ยินได้ฟัง^{๒๑} แต่การระลึกถึงแบบ มโนปณาม ท่านจัดว่าเป็นการระลึกถึงพระรัตนตรัยด้วยจิตมีคุณค่าอันประมาณมิได้^{๒๒} เพราะเป็นบาทฐานในการบรรลุธรรมของการปฏิบัติแบบสมณยานิกดั่งนั้นกล่าวโดยย่อ การเข้าถึงพระรัตนตรัยจึงมี ๒ ลักษณะคือ วชิปณาม และมโนปณาม

๓.๒.๑ การปฏิบัติตนของผู้นับถือพระรัตนตรัย

การปฏิบัติตนเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยนั้น ผู้นับถือพระรัตนตรัยต้องทำการปฏิญาณตนขอถึงพระรัตนตรัย เป็นพุทธมามกะ คือเป็นอุบาสก – อุบาสิกาในพระพุทธศาสนาเสียก่อน และจะต้องรักษาพระรัตนตรัยตามแบบวิธี รวมถึงการปฏิบัติตามพระรัตนตรัยอย่างเคร่งครัด ซึ่งจะได้อธิบายเป็นข้อๆ ดังนี้

๓.๒.๑.๑ วิธีการปฏิญาณตนต่อพระรัตนตรัย

ผู้ นับถือพระรัตนตรัยจะต้องกล่าวคำปฏิญาณตนถึงพระรัตนตรัย คือให้น้อมตนเข้ามานั่งต่อหน้าพระสงฆ์ทั้งปวง แล้วถวายเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น (กราบ ๓ หน)

นั่งคุกเข่าประณมมือ เปล่งวาจาว่า

อรหํ สมมา สมพุทฺโธ ภควา, พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวิทาเมมิ (กราบ ๑ หน)

สวากุขาโต ภควตา ธมฺโม, ธมฺมํ นมสฺสามิ (กราบ ๑ หน)

สุปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ, สงฺฆํ นามิ (กราบ ๑ หน)

ว่านโม ๓ จบ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

ว่า องค์พระไตรสรณคมน์

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

หุตฺติยมปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓๕๕๑), หน้า ๑๓๖.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), การนับถือพระรัตนตรัยของชาวพุทธ, หน้า ๘.

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปญฺโญ), มหามัสการ, หน้า ๑๓๘.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖.

หุติยมปิ ฌมมํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ
 หุติยมปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ
 ตติยมปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ
 ตติยมปิ ฌมมํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ
 ตติยมปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

ปฏินฺญาณตนฺวํ

เอสาหํ ภนฺเต สุจิริปรีนิพพุตมปิ, ตํ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ฌมฺมณฺจ
 ภิกขุสงฺฆณฺจ,
 อุปาสกํ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ, อชฺชตคฺเค ปาณูปเต สรณํ คตํ ฯ
 อุปาสิกํ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ, อชฺชตคฺเค ปาณูปเต สรณํ คตํ ฯ
 หุติยมปาหํ ภนฺเต สุจิริปรีนิพพุตมปิ, ตํ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ
 ฌมฺมณฺจ ภิกขุสงฺฆณฺจ,
 อุปาสกํ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ, อชฺชตคฺเค ปาณูปเต สรณํ คตํ ฯ
 อุปาสิกํ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ, อชฺชตคฺเค ปาณูปเต สรณํ คตํ ฯ
 ตติยมปาหํ ภนฺเต สุจิริปรีนิพพุตมปิ, ตํ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ
 ฌมฺมณฺจ ภิกขุสงฺฆณฺจ,
 อุปาสกํ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ, อชฺชตคฺเค ปาณูปเต สรณํ คตํ ฯ
 อุปาสิกํ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ, อชฺชตคฺเค ปาณูปเต สรณํ คตํ ฯ

แปลว่า

ข้าพเจ้าขอถือพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ปรีนิพพานแล้วพร้อมทั้งพระธรรมและ
 พระอริยสงฆ์สาวกว่าเป็นสรณะที่พึ่ง ที่ระลึก ที่นับถือของข้าพเจ้าตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ตราบ
 เท่าสิ้นชีวิต ขอพระสงฆ์ทั้งปวงจงจำไว้ ซึ่งข้าพเจ้าว่าเป็น อุบาสก อุบาสิกา ใน
 พระพุทธศาสนาตลอดชีวิตแห่งข้าพเจ้านี้ แล ฯ

เจริญพุทธคุณ

อิติปิโส ภควา อรหํ สมมา สมพุทฺธ, วิชชาจรณสมปนฺโน สุคโต โลกวินฺ, อนุตฺตโร
 บุริสธมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺธो ภควาติ (กราบลง หมอบอยู่ว่า)

กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา, พุทฺเธ ภุมฺมํ ปกตํ มายํ, พุทฺธो ปฏิกุณฺหาตุ อจฺจยณฺตํ,
 กาลนฺตเร สํวริตฺตํ ว พุทฺเธ (เงยขึ้น)

เจริญธรรมคุณ

สวากุขาโต ภควตา ฌมฺโม, สันฺทิกฺกุสิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ
 เว ทิตัพโพ วิญญูหิติ (กราบลง หมอบอยู่ว่า)

กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา, ฌมฺเม ภุมฺมํ ปกตํ มายํ, ฌมฺโม ปฏิกุณฺหาตุ อจฺจยณฺตํ,
 กาลนฺตเร สํวริตฺตํ ว ฌมฺเม (เงยขึ้น)

เจริญสังฆคุณ

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, อชฺชปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ญายปฏิปนฺโน
 ภควโต สาวกสงฺโฆ, สามิจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ยทิทํ จตตาริ บุริสสุคานิ อภฺฐบุริสสุคํ

คลา, เอสภควโต สาวกสงโฆ อหุเนยโย ปาหุเนยโย ทกขิเนยโย อณชลีกรณียโย, อนุตตรํ
บุญญกเขตต์ โลกสุสชาติ (กราบลง หมอบอยู่ว่า)

กาเยน วาจาโย ว เจตสา วา, สงฺฆे กุมมํ ปกตํ มายํ, สงฺโฆ ปฏิกคณหตุ อจฺจยณฺตํ,
กาลนฺตเร สํวริตฺตํ ว สงฺฆे (เงยขึ้น กราบ ๓ หน)

นั่งพับเพียบประณมมือ ฟังคำสอนในระเบียบวิธีรักษา และปฏิบัติ พระไตรสรณคมน์
ต่อไป^{๒๓}

ผู้ที่ได้ปฏิญาณตน ถึงคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์แล้วชื่อว่าเป็นพุทธบริษัท
ชายเป็นอุบาสก หญิงเป็นอุบาสิกา ในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติพระพุทธศาสนา
สืบต่อไป

๓.๒.๑.๒ วิธีการรักษาพระรัตนตรัย

วิธีการรักษาพระรัตนตรัย ไม่ให้ขาดและไม่ให้เศร้าหมองดังนี้คือ

๑. เป็นผู้ตั้งอยู่ในความเคารพ ๖ ประการ คือ เคารพในพระพุทธเจ้า ๑ เคารพใน
พระธรรม ๑ เคารพในพระอริยสงฆ์สาวก ๑ เคารพในความไม่ประมาท ๑ เคารพในไตรสิกขา ๓ คือ
ศีล สมาธิปัญญา ๑ เคารพในปฏิสันถารการต้อนรับ ๑ ต้องเป็นผู้มีความเชื่อความเลื่อมใส นับถือพระ
รัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกของตนจริงๆ ถ้าประมาทเมื่อไร ก็ขาดจากคุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น ๑

๒. เว้นจากการนับถือ พระภูมิต่างๆ คือ ไม่นับถือภูตผี ปีศาจพระภูมิ เจ้าที่ เทวบุตร
เทวดา มนต์ กลคาถา วิชาต่างๆ ต่อไป ถ้านับถือเมื่อไร ก็ขาดจากคุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น ๑

๓. ไม่เข้ารีตเดียรถีย์ นิครนถ์ คือ ไม่นับถือลัทธิวิธี ศาสนาอื่นภายนอก
พระพุทธศาสนา มาเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกของตนสืบต่อไป ถ้านับถือเข้ารีตเดียรถีย์เมื่อไร ก็ขาดจาก
คุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น ๑

๔. ไม่นับถือ ลัทธิศาสนาพราหมณ์ คือ ไม่ดูไม้ ดูหม้อ แต่งแก้แต่งบูชา เสียเคราะห์
เสียเชืญ เป็นต้น ถ้านับถือเมื่อไร ก็เศร้าหมองในคุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น ๑

๕. เป็นผู้เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เช่น เชื่อว่าทำชั่วได้ชั่วทำดีได้ดี เป็นต้น
ตลอดจนเชื่อความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่สุด ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว ข้อนั้นต้องเป็นผู้มีสมาธิ
เสมอ ถ้าขาดสมาธิเมื่อไรก็ขาดศรัทธาความเชื่อเมื่อนั้น ถ้าขาดศรัทธาความเชื่อเมื่อไร ก็เศร้าหมองใน
คุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น^{๒๔}

๓.๒.๑.๓ วิธีการปฏิบัติพระรัตนตรัย

ท่านสอนให้ปฏิบัติใจของตนเอง เพราะคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ทั้งสาม
นี้สำเร็จด้วยใจ ล้วนเป็นคุณสมบัติของใจทั้งนั้น ท่านจึงสอนให้ปฏิบัติใจของตนเองให้เป็นคนหมั่นคน
ขยันไหว้พระทุกวัน นั่งสมาธิทุกวัน

ปฐมํ ยามํ จกฺกเมณ นิสซชย อวารณียะหิ ธมฺเมหิ จิตฺติ ปริโสเธติ

^{๒๓} พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, พระไตรสรณคมน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัมรินทร์ ปริ้นตัง
แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด), หน้า ๗-๑๑.

^{๒๔} พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, พระไตรสรณคมน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัมรินทร์ ปริ้นตัง
แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด), หน้า ๑๑ - ๑๒

เวลาก่อนเข้านอนตอนหัวค่ำ ให้เดินจงกรมแล้วทำพิธีไหว้พระ เจริญพรหมวิหาร นั่งสมาธิภาวนาทำให้จิตสงบ และตั้งมั่นเป็นสมาธิก่อนเข้านอน

อพุทธมรตต์ จงกเมน นิสชชาย อวรณ์นิเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺติ ปริโสเธติ

เวลาเที่ยงคืน นอนตื่นขึ้นเป็นเวลาที่สงบสงัดดีให้เดินจงกรมทำพิธีไหว้พระ เจริญพรหมวิหาร นั่งสมาธิภาวนา ทำจิตให้สงบและตั้งมั่นเป็นสมาธิแน่วแน่ จึงนอนต่อไปอีก

ปจฺจมํ ยามํ จงกเมน นิสชชาย อวรณ์นิเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺติปริโสเธติ ฯ

เวลาปัจจุสมัย จวนใกล้รุ่งให้ลุกขึ้นแต่เช้าล้างหน้า เช็ดหน้าเรียบร้อยแล้ว ทำพิธีไหว้พระ เจริญพรหมวิหาร นั่งสมาธิ ภาวนาทำจิตให้สงบและตั้งมั่นเป็นสมาธิแน่วแน่แล้ว เดินจงกรมต่อไปอีกจนแจ้งเป็นวันใหม่ จึงประกอบการทำงานต่อไป^{๒๕}

๓.๒.๒ ลักษณะของผู้นับถือพระรัตนตรัย

การประกาศนับถือพระรัตนตรัยเท่าที่พบในพระไตรปิฎก มีลักษณะการประกาศนับถือพระรัตนตรัย ดังนี้

๓.๒.๒.๑ ประกาศตนเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยด้วยวิธี เทววาจิกา

วิธีนี้เกิดขึ้นหลังพระพุทธรองค์ตรัสรู้ได้ ๔ สัปดาห์ ขณะนั้นได้ประทับอยู่ใต้คางไม้ ราชายตนะ มีพ่อค้า ๒ พี่น้อง ชื่อตปุสสะกับภัลลิกะ ได้เดินทางมาพบพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความเลื่อมใสจึงได้ถวายอาหาร ครั้นได้ฟังคำอนุโมทนาแล้วจึงประกาศตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา โดยเปล่งคำประกาศนับถือ พระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎกมหารวรรค พ่อค้าสองพี่น้องได้ชื่อว่าเป็นผู้เข้าถึงสรณะสอง เป็น ๒ คนแรกในโลก^{๒๖} เหตุที่ประกาศนับถือเฉพาะพระพุทธเจ้ากับพระธรรมเพราะในขณะนั้นยังไม่มีพระสงฆ์

๓.๒.๒.๑ ประกาศตนเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยด้วยวิธี เตววาจิกา

วิธีนี้เกิดขึ้นหลังจากพระสงฆ์เกิดขึ้นแล้ว ผู้ประกาศตนเป็นอุบาสกด้วยวิธีนี้เป็นคนแรก คือ บิดาของท่านพระยสะ โดยประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิตหลังจากที่ได้ฟังธรรมและได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎกมหารวรรค บิดาของท่านพระยสะได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งคนแรกของโลก^{๒๗}

การเปล่งวาจาด้วยวิธีเตววาจิกานี้ ได้เป็นแบบอย่างการประกาศนับถือพระรัตนตรัยในสมัยต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

^{๒๕} พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, พระไตรสรณคมน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัมรินทร์ ปรินทร์ แอนด์ พับลิชชิง จำกัด), หน้า ๑๓-๑๔

^{๒๖} เต จ โลเก ปฐมํ อุปาสิกา อหฺสงฺ เทววาจิกา (วิ.ม. (บาลี)๔/๖/๖. วิ.ม. (ไทย)๔/๖/๑๐), ดุรายละเอียด ในหน้า ๑๖-๑๗

^{๒๗} โส ว โลเก ปฐมํ อุปาสโก อโหสิ เตววาจิก (วิ.ม. (บาลี)๔/๒๗/๒๒. วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๔)

ท่านอนาถบิณฑิกอุบาสก ประกาศตนเป็นอุบาสกด้วยวิธีเตวาจิกา คือเปล่งวาจาขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง เมื่อคราวที่พบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกที่ป่าสีตวัน กรุงราชคฤห์^{๒๘}

๓.๒.๓ อานิสงส์ของผู้นับถือพระรัตนตรัย

การนับถือพระรัตนตรัยคือการระลึกถึงพระรัตนตรัยหรือที่โดยสามัญเรียกโดยทั่วไปเราเรียกว่า ไตรสรณคมน์ คือการถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกถึงนั้น จำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะคือ

(๑) การระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย

(๒) การปฏิบัติตามพระรัตนตรัย

การระลึกถึงพระรัตนตรัยลักษณะที่สองก็คือการระลึกโดยการปฏิบัติ คือ ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน ปฏิบัติตามปฏิปทาที่พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสงฆ์สาวกเคยดำเนินมา เป็นการปฏิบัติบูชาต่อพระรัตนตรัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นยอดของการบูชา เพราะเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์โดยตรงจากพระรัตนตรัยคือสามารถเป็นที่พึ่งเป็นที่ป้องกันอันตรายทำให้เราได้รับความสุขความเจริญจริง

การระลึกถึงพระรัตนตรัยย่อมเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาปสาทะความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เกิดฉันทะความพอใจใคร่ที่จะศึกษาและปฏิบัติตาม เกิดความเคารพยำเกรงในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ในเมื่อประสบกับอารมณ์หรือวัตถุที่จะเป็นเหตุให้ล่วงละเมิดประพฤติกัมมทุจริตผิดศีลธรรม ก็จะไม่เกิดหิริโอตตัปปะ ความละอายชั่วกลัวบาปขึ้นมาประหนึ่งว่า พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ มาประทับอยู่ตรงหน้าเรา การประพฤติกัมมทุจริตมิชอบก็จะไม่เกิดขึ้น จะประกอบกรรมกระทำในสิ่งที่ดีงามเป็นบุญเป็นกุศลด้วยระลึกตนอยู่เสมอว่ามี พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อยู่กับเรา การกระทำความชั่วเสียหายนั้นไม่ควรแก่ตัวเราผู้ยึดมั่นในพระรัตนตรัย

เพราะฉะนั้น ผู้ระลึกถึงพระรัตนตรัยย่อมได้ความไพบูลย์ ๔ ประการคือ

(๑) ความไพบูลย์ด้วยศรัทธา

(๒) ความไพบูลย์ด้วยสติ

(๓) ความไพบูลย์ด้วยปัญญา

(๔) ความไพบูลย์ด้วยบุญ

เมื่อระลึกถึงอยู่เสมอ ระลึกถึงอยู่เป็นประจำ ยึดมาเป็นอารมณ์จนเป็นพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ ซึ่งเป็นอารมณ์ของกรรมฐานย่อมทำให้จิตใจตั้งมั่นเป็นสมาธิได้ สามารถข่มนิวรณ์ได้ คือ

(๑) กามฉันทะ ความพอใจหมกมุ่นในกาม

(๒) พยาบาท ความคิดปองร้ายผู้อื่น

(๓) ถีนมิทธะ ความซึ่มเซื่องเหงาหาวนอน

(๔) อุทธัจจะกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านและรำคาญ

(๕) วิจิกิฉา ความลังเลสงสัยตกลงใจไม่ได้

^{๒๘} ดูรายละเอียดในบทที่ ๒ หน้า ๔๐-๔๖

ซึ่งเป็นเครื่องกันคุณความดีไม่ให้เกิดขึ้นได้ แล้วเจริญวิปัสสนาให้เจริญก้าวหน้าจนบรรลุมรรค ผลนิพพานในที่สุด เมื่อปฏิบัติดังนี้ก็จะเป็น

- (๑) วิตราคี คือ เป็นผู้ปราศจากความกำหนัด
- (๒) วิตโทโส ปราศจากความคิดประทุษร้าย
- (๓) วิตโมโห ปราศจากความหลงมกมาย
- (๔) อภิกุ คือ มีสติสมบูรณ์ ไม่ซัดส่ายซัดสาดหวาดกลัว
- (๕) อจณมกั คือ งามใจ ไม่ครั่นคร้าม
- (๖) อนุตตราสี คือ มีจิตใจมั่นคง ไม่สะดุ้งตระหนกตกใจ
- (๗) อปลาโย คือ กลับตัวได้ไม่หนีดีฝ่อ

นอกจากที่กล่าวมาแล้วใน ฎฐทนต์สูตร ได้อธิบายไว้ว่าการเข้าถึงพระรัตนตรัยมีอานิสงส์ มากกว่าการให้ทานเป็นนิตย์ และมีอานิสงส์มากกว่าการสร้างที่อยู่อาศัยอุทิศสงฆ์ซึ่งมาจาก ๔ ทิศ สอดรับกับพระพุทธดำรัสที่ว่า

“เมื่อตถาคตยังมีชีวิตอยู่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายสามารถจะเห็นตถาคตได้ แต่เมื่อตถาคต นิพพานแล้ว เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็จะไม่เห็นตถาคตอีกเลย ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

ผู้ที่เข้าถึงพระรัตนตรัย ได้อาศัยพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งยอมพ้นจากวิภวทุกขได้ ดังพระพุทธ พจน์ที่ว่า

“อานนท สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา ได้อาศัยเราตถาคตเป็น กัลยาณมิตรแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิดเป็นต้นได้”

๓.๓ การนับถือพระรัตนตรัยของพุทธบริษัท ๔ ในสมัยพุทธกาล

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ถึงวิถีชีวิตของอุบาสกอุบาสิกาในสมัยพุทธกาล โดยเริ่มต้น อธิบายถึงคุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกา สถานภาพของอุบาสก อุบาสิกาในสมัยพุทธกาล การดำเนิน ชีวิต ตลอดจนวิเคราะห์ปัญหาและการแก้ปัญหาของอุบาสก อุบาสิกาในสมัยพุทธกาล ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

อุบาสก ได้แก่ คฤหัสถ์ผู้ชาย อุบาสิกา ได้แก่ คฤหัสถ์ผู้หญิง ที่แสดงตนเป็นคนนับถือ พระพุทธศาสนา โดยประกาศถึงพระรัตนตรัย ซึ่งได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ เป็น ที่พึ่ง เป็นผู้พึ่งใกล้พระรัตนตรัย เป็นคนใกล้ชิดพระศาสนา^{๒๙} ตัวอย่างผู้นับถือพระรัตนตรัยที่สำคัญใน สมัยพุทธกาล ผู้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ^{๓๐} หรือเป็นผู้เลิศ ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ในพระ สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต เอตทัคควรรค ฉัฏฐวรรค^{๓๑} ว่า

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๒๖.

^{๓๐} สภาที่ได้รับยกย่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๓๘.

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในพระครูกลุณสัทธิตวัณ (สมาน พรหมอยู่/กลุณธมโม), **เอตทัคคะ ในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๙-๒๗๔.

^{๓๑} อัง.เอกก.(ไทย) ๒๐/๒๔๘-๒๕๗/๓๑-๓๒.

๑. พ่อค้าซื้อตปุสสะและภัลลิกะ เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้ถึงสรณะก่อน^{๓๒}
๒. สู้หัตถ์ต่อนาถปิณฑิกคหบดี เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้ยินดียิ่งในการถวายทาน
๓. จิตตคหบดีชาวเมืองมัจฉิกาสน์ เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้เป็นธรรมกถึก
๔. หัตถกอุบาสกชาวกรุงอาฬวี เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้สงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔
๕. เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้ถวายเป็นพรอันประณีต
๖. อุคคคหบดีชาวกรุงเวสาลี เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้ถวายโภชนะเป็นที่น่าชอบใจ
๗. อุคคคหบดีชาวหัตถิกคาม เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้อุปัฏฐากพระสงฆ์
๘. สุรธัมมพัฏฐะ เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น
๙. ชีวกโกมารภัจ เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้เลื่อมใสเฉพาะบุคคล
๑๐. นกุลปีตาคหบดี เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความคุ้นเคย

๓.๓.๑ คุณสมบัติของผู้นับถือพระรัตนตรัยในพุทธกาล

อุบาสกจะต้องมีคุณสมบัติอันได้แก่อุบาสกธรรม ๕ หรือ ธรรมของอุบาสกที่ดีมีองค์ ๕ เรียกอีกอย่างว่าอุบาสกรัตนอุบาสกปทุม หรือ อุบาสกบุณทริก^{๓๓} ได้แก่

๑. เป็นผู้มีศรัทธาในพระรัตนตรัย ได้แก่พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์
๒. มีศีล ได้แก่ศีล ๕ ศีล ๘ ตามแต่เพศของแต่ละบุคคล
๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อบงกต ได้แก่ การมีสัมมาทิฐิโดยเฉพาะเรื่องกฎแห่งกรรม
๔. ไม่แสวงหาทักษิณีย์ภายนอกหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้แก่ การแสวงหาที่พึ่งนอกหลักพระพุทธศาสนา
๕. กระทำความสนับสนุนในพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น ได้แก่ การสนับสนุนพระพุทธศาสนาตามกำลังตนแล้ว จึงพึงสนับสนุนบุคคลอื่นเพื่อความผาสุกของสังคม

๓.๓.๑.๑ ธรรมที่พึงมีพึงปฏิบัติ

อุบาสกแตกต่างจากคฤหัสถ์หรือชาวบ้านผู้ครองเรือน ผู้มิได้ออกบวช อุบาสกพึงปฏิบัติตามหลักธรรมดังนี้

^{๓๒} ดูรายละเอียดประวัติความเป็นมาของแต่ละอุบาสกที่ภาคผนวก ก, หน้า ๑๓๔-๑๔๘.

^{๓๓} อิง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๙๒-๒๙๓.

๑. เป็นผู้มีศรัทธาในพระรัตนตรัย

บุคคลที่จัดว่าเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยต้องเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย ดังปรากฏใน พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ปฐมปิณาสก คหปติวรรค มหานามสูตร สูตร ว่าด้วยเจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าอุบาสก ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มหานามะ เมื่อใดแล บุคคลเป็นผู้ถึง พระพุทธเจ้าเป็น สรณะ เป็นผู้ถึงพระธรรมเป็นสรณะ เป็นผู้ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ เมื่อนั้น บุคคลชื่อว่าอุบาสก ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล”^{๓๔}

ในเรื่องที่พระรัตนตรัยจัดเป็นสรณะนั้น นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า

“พระพุทธเจ้าชื่อว่าสรณะ เพราะกำจัดทำลายภัยของสัตว์ทั้งหลายด้วยการชักนำ สรรพสัตว์ให้หันเหเข้าไปในสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์ และชักนำให้พ้นออกมาเสียจากสิ่งซึ่งไม่เป็น ประโยชน์” ผู้ที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเข้าใจถึง พุทธคุณ ๙ ดังกล่าวนี้ว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัส รู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึก ผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระสัมมาสัม พุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค”

“พระธรรมชื่อว่าสรณะ เพราะชักจูงสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นขึ้นมาจากความกัณดาร ในสังสารภพ และด้วยการให้ความอบอุ่นใจคลายทุกข์” ผู้ที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่ หวั่นไหวในพระธรรมจะเข้าใจถึงธรรมคุณ ๖ ดังกล่าวนี้ว่า “พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระ ภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัด ด้วยตนเองไม่ประกอบด้วยกาล ไม่จำกัดกาล ควร เรียกให้มาก ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน”

“พระสงฆ์ชื่อว่าสรณะ เพราะทำให้สักการะคือทานและการบูชา ที่ทำแม้เพียง เล็กน้อยก็ได้ผลไพบูลย์” ผู้ที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์จะเข้าใจ ถึงสังฆคุณ ๙ ดังกล่าวนี้ว่า “พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกต้อง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มี พระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่

เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญ อันยอดเยี่ยมของโลก”^{๓๕}

การประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะนั้น มิใช่แต่เพียงเปล่งคำพูดเท่านั้น แต่หมายถึงเข้าใจความหมายที่แท้จริงของพระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์ จะต้องถึงด้วย อาการ ๔ คือ โดยมอภายถวายชีวิต มีพระรัตนตรัยนั้นเป็นเบื้องหน้า มอบตัวเป็นศิษย์ มีความนอบน้อม ก็เมื่อกระทำอาการ ๔ อย่างนี้แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมเป็นอันถือเอาสรณะ แล้วโดยแท้สมังควลีสินีทีฆนิกาย สีลขันธวรรค อรรถกถา สามัญญผลสูตร ได้กล่าวไว้ว่า

^{๓๔} ๑. อ. อนุชิต. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๘.

^{๓๕} ธนิต อยู่โพธิ์, อานิสงส์ไตรสรณคมน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หจก.คิวพร, ๒๕๒๙), หน้า ๖๓.

“ที่เชื่อว่ามอบกายถวายชีวิต ได้แก่ การสละตนแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอบตนแด่ พระพุทธเจ้า แต่พระธรรม แต่พระสงฆ์

ที่เชื่อว่ามิพระรัตนตรัยนั้นเป็นเบื้องหน้า ได้แก่ ความเป็นผู้มีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้าอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลาย โปรดทรงจำข้าพเจ้าว่าข้าพเจ้าเป็นผู้มีพระพุทธเจ้า มีพระธรรม และ มีพระสงฆ์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ที่เชื่อว่ามอบตัวเป็นศิษย์ ได้แก่ เข้าถึงความเป็นศิษย์อย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายโปรดทรงจำข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าเป็นอันเตวาลิกของพระพุทธเจ้าของพระธรรม ของพระสงฆ์

ที่เชื่อว่าความนอบน้อม ได้แก่ การเคารพอย่างยิ่งในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายโปรดทรงจำข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าจะกระทำการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิภิจกรรม แด่วัตถุทั้ง ๓ มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นเท่านั้น”^{๓๖}

๒. มีศีล

บุคคลผู้นับถือพระรัตนตรัยต้องมีศีล ตามข้อความใน พระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกายอฏฐกนิบาต ปฐมปณาสก คหปติวรรค มหานามสูตร เป็นสูตรว่าด้วยเจ้าศากยะ พระนามว่ามหานามะ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคต่อดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกชื่อว่าผู้มีศีล ด้วยเหตุเพียงเท่าไร”

“มหานามะ เมื่อใดแล อุบาสกเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เมื่อนั้นอุบาสกชื่อว่าผู้มีศีล ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล”^{๓๗}

ในปรหมัตถทีปนี ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ อรรถกถา ปิฐวรรค อุตตรวิมาน ได้อธิบายไว้ว่า

“ชื่อว่า ฆ่าสัตว์ ด้วยองค์ประกอบคือผู้กระทำให้เจตนาฆ่าสัตว์ที่มีชีวิตและรู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต ด้วยความพยายามทางกายทวาร วจิตวาร ทวารใดทวารหนึ่ง จนสัตว์นั้นตายไป

ลักทรัพย์ ด้วยองค์ประกอบคือผู้กระทำให้เจตนาขโมยของที่เจ้าของหวงแหนและรู้ว่าเจ้าของนั้นหวงแหน ด้วยความพยายามที่จะขโมยทางกายทวาร วจิตวาร ทวารใดทวารหนึ่ง จนของนั้นเป็นของตน

ประพฤติดินในกาม ด้วยองค์ประกอบคือผู้กระทำให้เจตนาแก้วล่วงคณินยฐานหรือฐานะที่ไม่ควรถึงสำหรับชายทั้งหลาย ที่เป็นไปทางกายทวาร ในหญิง ๒๐ จำพวก คือ ๑๐ จำพวกได้แก่หญิงที่มารดารักษา บิดารักษา บิดามารดารักษา พี่ชาย รักษา พี่สาวรักษา ญาติรักษา โคตรสกุลรักษา ธรรมเนียมรักษา หญิงที่มีอาารักษา หญิง ที่มีสินไหมแก่ผู้ละเมิด และ ๑๐ จำพวก ได้แก่ หญิงที่เขาซื้อมาเป็นภริยา ยอมเป็น ภริยาโดยสมัครใจ ยอมเป็นภริยาโดยโภคสมบัติ ยอมหอบผ้าหนีตามผู้ชาย หญิงที่แต่งงาน หญิงที่ขายสวเมทริด ที่เป็นทาสีและ

^{๓๖} ที.สี.อ.(ไทย) ๑๑/๔๘๕.

^{๓๗} อ.อ.อ.อ.(ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๘-๒๖๙.

ภริยา ที่เป็นคนงานและภริยา หญิงชเลย หญิงที่ขายอยู่ร่วมชั่วขณะ ส่วนชายอื่น ๆ ก็เชื่อว่า คมนิยฐานในเฉพาะหญิง ๑๒ จำพวก คือหญิงมีอาโรคยาและหญิงมีสินไหมรวม ๒ และหญิง ๑๐ จำพวก มีหญิง ที่ขายซื้อมาเป็นต้น จนอวัยวะเพศ ทวารหนัก ทวารเบา และ ปากอย่างใดอย่างหนึ่งสัมผัสกัน

พูดเท็จ ด้วยองค์ประกอบคือผู้กระทำให้ผู้อื่นรู้เรื่องที่ไม่จริงไม่แท้ นั้น ว่าเป็นเรื่องจริงเรื่องแท้ ด้วยความพยายามทางกายทวาร วจิตวาร ทวารใดทวารหนึ่ง จนผู้ฟังเชื่อในเรื่องนั้น

เสพของมีนเมา ด้วยองค์ประกอบคือผู้กระทำให้เจตนาและได้ดื่มเมื่อด้วยปลายหญ้าคาที่มีกลิ่นและรส ในสุรา ๕ ประเภท คือ สุราทำด้วยแป้ง สุราทำด้วยขมสุราทำด้วยข้าวสุราใส่เชื้อ สุราประกอบด้วยเครื่องปรุง หรือเมรัย ๕ ประเภท คือ น้ำดอกไม้ดอง น้ำผลไม้ดอง น้ำผึ้งหมัก น้ำอ้อยงบบหมัก เมรัยที่ประกอบด้วย เครื่องปรุง”^{๓๘}

พระพุทธองค์ทรงใช้คำว่า “เวรมณี” หรือมีความหมายเดียวกับคำว่า “วิริติ” แปลว่า การงดเว้น หรือ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น หรือ จงใจงดเว้นจากบาป อุกศล คือบาป ธรรม ๕ ๑๒ ได้แก่ ปาณาติปาตา(การฆ่าสัตว์) อทินนาทานา(การลักทรัพย์) กาเมสุมิฉฉาจารา (การประพฤติดิฉินคาม) มุสาวาทา(การโกหก) และ สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา(การดื่มน้ำเมา) แต่ชาวพุทธส่วนใหญ่จะเข้าใจผิดว่า การสมทานศีล ๕ คือการ “ห้าม” หรือ “ไม่ได้ทำ”

ศีล ๕ หรือ ๕ สิกขาบทดังกล่าวมานี้เรียกอีกชื่อว่า นิจศีล คือศีลที่คฤหัสถ์ได้แก่อุบาสกพึงปฏิบัติรักษาประจำชีวิตเป็นเนืองนิตย์ ตลอดกาล ถ้าไม่มีการวิริติอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีศีล การถือศีล นอกจากจะช่วยสร้างความสงบเรียบร้อยให้เกิดสุขแก่สังคมของมนุษยชาติแล้ว ยังมีอนิสสสังเฉพาะตัว ตามที่พระภิกษุสามเณรผู้กล่าวคำให้ศีลบอกไว้ว่า “สาธุชนทั้งหลาย ไปสู่สุคติด้วยศีล มีโลกะทั้งโลกียะและโลกุตระสมบุรณ์ด้วยศีล บรรลุพระนิพพานด้วยศีล เพราะฉะนั้นพึงรักษาศีลให้บริสุทธิ์เทอญ” ผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลจะปิดบทยุติ

ผู้มีศรัทธาปรารถนาจะรักษาศีลให้ประณีตยิ่งขึ้น ก็สามารถรักษาอุโบสถศีล^{๓๙} หรือแม้กระทั่งรักษาศีล ๑๐^{๔๐} ตามกาลอันควร โดยอุโบสถศีลจะต้องสมทานเว้นจากการ บริโภคยามวิกาลกล่าวคือ หลังเที่ยงจนถึงก่อนอรุณของวันใหม่ เว้นจากการการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูกการเล่น หัตถรดอกไม้ ของหอมเครื่องลูบไล้ เครื่องประดับตกแต่งเว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่ภายในยัดด้วยนุ่นสำลีและสำหรับศีล ๑๐ ซึ่งเพิ่มข้อเว้นจากการจับต้องเงินตราและทอง เพื่อเป็นการขัดเกลาจิตใจ

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื้อกรรม ไม่เชื่อบุคคล

คำว่าผู้ถือมงคลนี้ หมายถึงบุคคลผู้ประกอบด้วย ทิฐุมงคล เชื่อว่ารูปเป็นมงคล สุตมงคล เชื่อว่าเสียงเป็นมงคล มุตมงคล เชื่อว่ากลิ่น รส โผฏฐัพพะเป็นมงคล กล่าวคือต่างก็มีความเชื่อที่แตกต่างกันไปว่า “สิ่งนี้ ๆ เป็นมงคล อะไร ๆ จักสำเร็จได้ด้วยสิ่งนี้ ๆ” มโนรปฐณี อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต อรรถกถา สัตตวรรค กัญจิสังขารสูตร อธิบายว่า

^{๓๘} พ.ว.อ.(ไทย) ๔๘/๑๒๑-๑๒๓.

^{๓๙} อ.อ.อ.อ.อ.(ไทย) ๒๓/๔๑/๓๐๓-๓๐๕.

^{๔๐} พ.ว.อ.(ไทย) ๒๕/๑/๑.

“ทิวภูมิคงล เชื่อว่ารูปคือมงคล คนบางคนในโลกนี้ตั้งแต่เช้าตรู่ เห็นนกแอ่นลมบ้าง เห็นต้นมะตูมหนุ่มบ้าง หญิงมีครรภ์บ้าง กุมารทั้งหลายซึ่งประดับตกแต่งแล้วบ้างหมอน้ำที่เต็มบ้าง ปลาตะเพียนสดบ้าง ม้าอาชาไนยบ้าง รถเทียมม้าอาชาไนยบ้าง โคอุสทะบ้าง สีแดงบ้าง ว่าเป็นมงคล

สุดมงคล เชื่อว่าเสียงคือมงคล คนบางคนในโลกนี้ลุกขึ้นแต่เช้าแล้ว เมื่อได้ฟังเสียงว่า เจริญบ้าง เต็มบ้าง ขาวบ้าง ดอกมะลิบ้าง สิริบ้าง มิ่งขวัญบ้าง หรือว่าวันนี้ฤกษ์ดี ยามดีวันดีมงคลดี ว่าเป็นมงคลมุตมงคล เชื่อว่ากลิ่น รส หรือ สัมผัสทางกายเป็นมงคล คือบุคคลบางคนในโลกนี้ตั้งแต่เช้า สูดกลิ่นดอกไม้มีกลิ่นดอกปทุมบ้าง เคี้ยวไม้ชำระฟันสีขาวบ้าง จับต้องแผ่นดินบ้าง จับต้องข้าวกล้าที่เขียวสดบ้าง จับต้องไค้มัยสดบ้าง จับต้องเต่าบ้าง จับต้องเกวียนบรรทุกราบบ้าง ดอกไม้บ้าง ผลไม้บ้าง หรือว่า ย่อมลูบไล้ร่างกายอย่างดีด้วยดินสอพอง นุ่งผ้าสาฎกสีขาวบ้าง โปกผ้าขาวบ้าง ว่าเป็นมงคล เชื่อต่างกันไปว่า “สิ่งนี้เป็นมงคล อะไรก็จะสำเร็จได้ด้วยสิ่งนี้”^{๔๑}

ดังตัวอย่าง นางพราหมณ์ชื่อนันทยานีอาศัยอยู่ในบ้านปัจฉกกับปะ เป็นผู้เลื่อมใสอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ นางปลั่งพลาดแล้ว จะเปล่งอุทาน “ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น” ๓ ครั้ง แต่มานพข้อการจะเป็นผู้รู้จบ ไตรเพท กลับเชื่อว่าการได้ฟังวาจาที่นางนันทยานีพราหมณ์กล่าวอย่างนั้น ไม่เป็นมงคลเลย^{๔๒}

อีกตัวอย่างหนึ่ง เช่น สตรีผู้หนึ่งปราศจากกรรม นิมนต์ภิกษุทั้งหลายไป ปูผ้าแล้ว ได้กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า ขอพระคุณเจ้าจงเหยียบผ้า ภิกษุทั้งหลายรังเกียจ ไม่เหยียบ นางได้กล่าวอีกว่า ท่านเจ้าข้า ขอพระคุณเจ้าจงเหยียบผ้าเพื่อประสงคฺให้เป็นมงคล^{๔๓}

อุปาสกควรไม่ควรถือมงคลตื่นข่าว ควรเชื่อเรื่องกรรม หรือการกระทำเป็นเบื้องต้น โดยกระทำบุญกุศลในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐^{๔๔} ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น มีสัมมาทิฐิ มีศรัทธาเป็นมูลที่ท่านเรียกว่า ทิวภูมิธรรม ซึ่งเป็นหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ประการ^{๔๕}

๔. ไม่แสวงหาทักษิณียภายนอกหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายคำว่า “ทักษิณีย” ไว้ว่า ผู้ควรแก่ ทักษิณา หรือผู้ควรรับของทำบุญที่ทายกถวายเพื่อผลอันเจริญ^{๔๖}

ดังตัวอย่างพระเจ้าอชาตศัตรู ในสามัญญผลสูตร^{๔๗} โดยมีเนื้อหาโดยสรุปว่าหลังจากได้กระทำปิตุฆาตเพราะการหลงผิดเชื่อคำสอนของพระเวททัต^{๔๘} จึงได้กระสับกระส่ายบรรทมไม่หลับ ต้องการหาที่พึ่งทางใจ พระองค์ได้ฟังคำสอนของครูทั้ง ๖

^{๔๑} อง.ปญจก.อ.(ไทย) ๓๖/๘๒๑.

^{๔๒} ม.ม.(บาลี) ๑๓/๔๗๓/๔๖๖, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๗๓/๕๙๘.

^{๔๓} วิ.จู.(บาลี) ๗/๒๖๘/๓๓, วิ.จู.(ไทย) ๗/๒๖๘/๕๒.

^{๔๔} อภิ.สง.อ.(ไทย) ๗๕/๔๒๗. ชื่อบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เหล่านี้ คือ ๑.ทานมัย บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยทาน ๒.ศีลมัย บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีล ๓.ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยภาวนา ๔.อปจิตสหคตะ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยนอบน้อม ๕.เวยยาวัจจสหคตะ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยการชวนชวน ๖.ปัตตานุปทานมัย บุญสำเร็จด้วยการแผ่ส่วนบุญ ๗.อัพภานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนา ๘.เทศนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ๙.สวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม ๑๐.ทิวภูมิธรรม บุญสำเร็จด้วยความเห็นตรงตามความเป็นจริง

^{๔๕} ที.สี.อ.(ไทย) ๑๑/๔๘๔.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๙๒.

^{๔๗} ที.สี.(ไทย) ๙/๑๕๐-๒๕๓/๔๘-๘๗.

ได้แก่ ท่านปุณณาสสปะ ท่านมักขลิโคศล ท่านอชิตเกสกัมพล ท่านปุกุทธกัจจายะท่านสัณชัย เวลัญฐบุตร และ ท่านนิครนถ์ นาฏบุตร แต่ก็ไม่เป็นที่พอพระทัย จนหมอชีวก โกมารภัก^{๔๘} ผู้เป็นอำมาตย์ผู้ซื่อสัตย์ต่อแคว้นมคธ ได้กราบทูลให้เสด็จเพื่อไปฟังคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนพระเจ้าอชาตศัตรูได้สำนึกผิด และประกาศตนเป็นอุบาสก

พระเจ้าอชาตศัตรูยังเป็นบุคคลผู้อุปถัมภ์ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ จนมีพระธรรมคำสอนตกทอดมาถึงทุกวันนี้^{๔๙}

๕. กระทำความสนับสนุนในพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น

การกระทำความสนับสนุนในพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น มิได้หมายความว่าต้องบำรุงสนับสนุนเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ย่อมสนับสนุนพระพุทธศาสนาตามกำลังของตนแล้ว เมื่อมีความสามารถพึงสนับสนุนแม้นอกพระพุทธศาสนาเพื่อความผาสุกของปวงชนและสังคม ดังตัวอย่างพระเจ้าปเสนทิโกศล ในฐานะเจ้าครองแคว้นโกศลย่อมต้องกระทำการบริจาคตามหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ จึงมีการบริจาคทั้งแก่ภิกษุในพระพุทธศาสนา และ แก่นักบวชศาสนาอื่น ดังปรากฏว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพระราชทานเนยใสบ้าง น้ำมันในพระคลัง แก่สมณะ พราหมณ์ หรือบริพาชก เพื่อต็มพอความต้องการ แต่ไม่ให้เพื่ออันนำไป^{๕๐}

อีกตัวอย่างคือนายอนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้เป็นเอตทัคคะในด้านการถวายทาน นามเดิมท่านชื่อสุทัตตะ แต่เพราะท่านเป็นผู้ที่มีจิตใจเอื้อเฟื้อ สงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อแผ้วให้ทานแก่คนยากจนไร้ที่พึ่ง ประชาชนจึงเรียกท่านว่า อนาถบิณฑิกะ ซึ่งแปลว่า “ผู้มีก้อนข้าวหรืออาหารเพื่อเลี้ยงดูคนอนาถา”^{๕๑} หลังจากที่ท่านประกาศตนเป็นอุบาสก ท่านก็ยังกระทำเช่นเดิม มิได้ยกเลิกการให้ทานแก่ผู้คนทั่วไป รวมถึงผู้ที่มีได้นับถือศาสนาพุทธด้วย แต่สิ่งที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีกระทำเหนือกว่าสิ่งอื่นใดคือการถวายทาน สงเคราะห์พระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น

๓.๓.๒ วิธีการดำเนินชีวิตของอุบาสกในสมัยพุทธกาล

วิธีการดำเนินชีวิตของอุบาสกในสมัยพุทธกาลนั้น สามารถศึกษาวิเคราะห์ได้จากชีวประวัติของผู้นับถือพระรัตนตรัย ทั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หรือ หนังสือชีวประวัติผู้นับถือพระรัตนตรัยต่างๆ^{๕๒} ซึ่งกล่าวถึงวิถีดำเนินชีวิตของอุบาสกแต่ละท่านดังสรุปต่อไปนี้

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๙/๑๘๕-๑๘๗.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัก ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

^{๕๐} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย), ๒๕๔๑, หน้า ๕๗.

^{๕๑} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๕๗/๗๙.

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน รังษี สุทนต์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, หน้า ๑๐.

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธอุบาสก ในสมัยพุทธกาล เล่ม ๑-๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒.

๓.๓.๒.๑ การให้ทาน

ตัวอย่างผู้นับถือพระรัตนตรัยที่ให้ทานในสมัยพุทธกาล ดังนี้

๑. ธรรมิกอุบาสก มีการตั้งอาสนะ หรือที่นั่งสำหรับพระภิกษุสงฆ์ไว้ประจำที่บ้าน นิมนต์หรืออัญเชิญพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์เพื่อนิมนต์นภัต หรืออาหารที่ได้อัญเชิญ สังฆภัต หรืออาหารที่ถวายได้ครบทุกรูป อุทเทศภัต หรืออาหารที่ถวายระบุจำนวน ถวายสลากยาคุ หรือข้าวต้มสลากข้าวสวย ปักขิตภัต หรืออาหารที่ถวายปักขัลละครั้งคือ ๑๕ วันต่อครั้ง อุโปสถิกภัต หรืออาหารสำหรับถวายในวันอุโปสถคือทุกวันพระปาฏิบิติกภัต หรืออาหารถวายในวันปาฏิบิท หรือวันแรมค่ำหนึ่ง ธวัภัต หรืออาหารประจำวันอาคันตุกภัต หรืออาหารสำหรับถวายเฉพาะพระภิกษุผู้จรมาคมิภัต หรืออาหารที่ถวายเพื่อผู้เดินทางไป วัสสวาสิกภัต หรืออาหารสำหรับถวายพระภิกษุผู้อยู่จำพรรษา คิลานภัตหรืออาหารที่ถวายเฉพาะพระภิกษุอาพาธ คิลานุปัฏฐานภัต หรืออาหารที่ถวายพระภิกษุผู้พยาบาลพระผู้ป่วย หลังภัตตาคารแล้ว จะนำบาตรมาเพื่อล้างและอบด้วยของหอม^{๕๔}

๒. พรหมายูพราหมณ์จะตระเตรียมอาหารในตอนกลางคืน เพื่อให้ทันถวายทานในเช้าวันรุ่งขึ้น ของที่เตรียมถวายต้องไม่หยาบ สมควรแก่ผู้รับ และ ฐานะของผู้ให้ เช่น ข้าวสุก ขนมนสด ขนมห้าง ปลา เนื้อ เมื่อเตรียมภัตตาคารเสร็จแล้ว จึงกราบทูลภัตกาล หรือ เวลาฉันอาหารแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ อุบาสกในสมัยพุทธกาลจะถวายทานด้วยมือของตนเอง ในการใส่บาตรจะรับบาตรจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์เพื่อมาใส่อาหารแล้วจึงประเคน จนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ห้ามภัต^{๕๕}

๓. การให้ทานโดยแบ่งตามกาลดังนี้ เช่น ถวายข้าวยาคุ หรือข้าวต้มตอนเช้า เภสัชตอนบ่าย เช่น ถวายมธุรส ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และอัฐบานปานะ ๘ คือ น้ำมะม่วง น้ำชมพู หรือน้ำหว่า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขางน้ำลูกจันทน์ หรือองุ่น น้ำเหง้าอูบล น้ำมะปราง หรือลิ้นจี่ คิลานเภสัชมีน้ำฝาดบรเพ็ด ใบกะเพรา หรือแมงลัก มะขามป้อม ยางอันไหลออกจากต้นหิงคุ โคมัย^{๕๖} ส่วนตอนเย็นถวายดอกไม้ของหอม รูป เครื่องประทีป น้ำล้างหน้า เครื่องลูบไล้ได้แก่สบู่หรือน้ำมันทาเท้า ผ้ายาน หรือรองเท้า ไม้ชำระฟัน หรือไม้จิ้มฟัน

๔. ก่อนนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตเฉพาะผ้าบังสุกุล หรือผ้าซึ่งผู้คนทิ้งแล้ว หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาต ตามที่หมอชีวกโกมารภัจเป็นผู้กราบทูลขอพรให้มีการถวายคฤหบดีจีวร หรือ ผ้าที่ชาวบ้านถวาย ท่านจึงได้ถวายผ้าสีไวยกะ ๑ คู่ที่ได้จากพระเจ้าปชโชต เป็นผ้าเนื้อดีเลิศ ประเสริฐ มีชื่อเสียงเด่นอุดม และเป็นเยี่ยมกว่าผ้าทั้งหลายเป็นอันมาก ตั้งหลายแสนคู่ แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นจุดเริ่มในการถวายผ้าต่างๆเช่น ผ้าสังฆาฏิ หรือผ้าทาบ ผ้าอุตราสงค์ หรือผ้าห่ม ผ้าอังตราวาส หรือสบงผ้านุ่ง ผ้ากฐิน อติเรกจีวร หรือผ้าที่ถวายเกินจากไตรจีวร ผ้าวัสสวาสสิกสาฎก หรือผ้าจำนำพรรษา ผ้าวัสสิกสาฎก หรือผ้าอาบน้ำ ผ้าสาฎก หรือผ้าห่มผ้าคลุม ผ้าปาวาร หรือผ้าห่มที่ทำด้วยฝ้ายชนิดที่มีขน ผ้าโกเขาว์คือผ้าลาดทำด้วยขนสัตว์คล้ายผ้าปาวาร ผ้านิสินะ

^{๕๔} วิ.ม.อ.(ไทย) ๗/๓๒๗.

^{๕๕} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๙๕/๔๘๘-๔๘๙.

^{๕๖} ดูรายละเอียดเภสัชขันธ์ใน วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๖๐-๓๐๕/๔๓-๑๔๔.

หรือผ้าปูนั่ง ผ้าปูฟูก ผ้าเช็ดเท้า ผ้าพันเท้าเตียงตั้ง ผ้ากัมพลที่ทำด้วยขนสัตว์ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าปานผ้าที่ทำด้วยของเจือกัน^{๕๗}

๓.๓.๒.๒ การสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุ

ตัวอย่างผู้นำบิณฑบาตที่สร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุในสมัยพุทธกาล ดังนี้

๑. พระเจ้าพิมพิสาร ผู้ได้ถวายศาสนสถานแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ได้แก่ สวนเวฬุวัน ดำริว่า สถานที่สร้างศาสนสถาน พึงเป็นสถานที่ที่ไม่ไกลนักสะดวกด้วยการคมนาคม ไม่ไกลนักไม่มีเสียงอึกทึก ควรที่ประชาชนผู้ต้องประสงค์จะเข้าไปเฝ้าได้ กลางวันไม่มีผู้คนพลุกพล่านกลางคืนเงียบสงัด เสียงไม่กึกก้อง ปราศจากกลิ่นไอของคน ปราศจากลมแต่คนที่เดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงัดหลีกเร้นอยู่ ควรเป็นที่หลีกเร้นอยู่ตามสมณวิสัย ปราศจากสัมผัสจากเหือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลาน มีกัลยาณมิตรปัจจัย ๔ ไม่ขัดสน^{๕๘}

๒. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของการสร้างวิหารถวายสงฆ์ แก่ราชคฤหเศรษฐี ผู้ได้แต่งงานกับน้องสาวอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า วิหารย่อมป้องกันหนาวร้อนสัตว์ร้าย สัตว์เลื้อยคลาน ยุง ฝนในสิริฤดู ลมแรง แดดอันแรงกล้า เพื่อให้สงฆ์หลีกเร้นอยู่เพื่อความสุข เพื่อให้ภิกษุเพ่งพินิจ เพื่อให้ภิกษุเห็นแจ้ง เป็นทานอันเลิศ เพราะเหตุนี้แล คนผู้ฉลาด เมื่อเล็งเห็นประโยชน์ตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ให้ภิกษุทั้งหลายผู้พหูสูตร อยู่ในวิหารนี้ พึงมีใจเลื่อมใสถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันเหมาะสมแก่พหูสูตรผู้ซื้อตรงเพราะพหูสูตรทั้งหลายย่อมแสดงธรรมอันเป็นเครื่องบรรเทาสรรพทุกข์ ผู้รู้ทั่วถึงพระธรรมแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปรินิพพานในโลกนี้^{๕๙}

๓. ศาสนสถานในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นประกอบด้วย คันธกุฎี หรือห้องสำหรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่อบวลด้วยกลิ่นหอม กุฏิชั้นเดียว กุฏิสองชั้นหังสวัฏฏิกะ หรือศาลายาว ที่พักกลางวัน ที่พักกลางคืน วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาทเรือนโถง หรือปราสาทที่มีดาดฟ้า ไม่มีหลังคา อาราม ชุ่มประตุ ศาลาหอนัน กับปียกุฏิ หรือห้องเก็บของ วัจจกุฏิหรือห้องน้ำ ที่เดินจงกรม โรงจงกรม บ่อน้ำ ศาลาบ่อน้ำ เรือนไฟ หรือห้องให้ความร้อนสำหรับลดน้ำหนัก ศาลาเรือนไฟ สระโบกขรณี หรือสระบัว มณฑป หรือเรือนมียอดที่มีรูปสี่เหลี่ยมอันเป็นอาวาสที่อยู่รวม ถ้าที่ตกแต่งภายใน กำแพงล้อมศาสนสถานของตกแต่ง เช่น เตียง ตั้ง ฟูก หมอน หม้อโลหะ อ่างโลหะ กระถางโลหะ กระทะโลหะ มิดขวาน ผิง จอบ เภาวัลย์ ไม้ไผ่ กล้วยปล้อง กล้วยมุงกระต่าย กล้วยสามัญ ดิน เครื่องไม้ เครื่องดิน^{๖๐}

๔. การดูแลศาสนสถานเป็นหน้าที่ของอุบาสก ดังตัวอย่างที่จัดตคหบดี ตามธรรมเนียมปฏิบัติในสมัยพุทธกาล ต้องนิมนต์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์มาถวายภัตตาหาร และจีวร ทรงมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระประมุข แล้วหลั่งน้ำ “ทักษิโณทก” ลงบนพระหัตถ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงการถวายวิหารนั้นให้เป็นสิทธิขาด ธรรมปัทมฐกถา ขุททกนิกาย

^{๕๗} วิ.มหา.อ.(ไทย) ๗/๓๒๖-๓๕๑.

^{๕๘} วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๙/๗๑-๗๒.

^{๕๙} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๒๙๕/๙๑-๙๒.

^{๖๐} ดูรายละเอียดเสนาสนะชั้นธกะใน วิ.จุ.(ไทย) ๗/๒๙๔-๓๒๙/๘๙-๑๖๖.

ธรรมบท อรรถกถา พาลวรรค สุธัมมเถรวัตถุ ว่าด้วยเรื่องพระสุธัมมเถระ ได้กล่าวว่าในกาลนั้นมหาปฐพีก็หวั่นไหวด้วยบอกเหตุว่าพระพุทธศาสนาตั้งมั่นแล้ว^{๖๑}

๕. ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีมีการฉลองพระเชตวันมหาวิหาร ตกแต่งพระวิหารจัดบริวารแก่คนและรถรับเสด็จ เลี้ยงบริษัท ๔ ด้วยการเตรียมภัตตาหารในมือแรกและมือหลังรวมเวลา ๙ เดือนจึงเสร็จ หมดทรัพย์ไป ๑๘ โกฏิทีเดียว คนผู้มาที่พระวิหารทำความเคารพสถานที่ด้วยการถอดหมวก ถอดรองเท้าเคาะแล้วถือไปต่ำๆ ลดร่ม เปิดศีรษะ ถอดหมวก ด้วยความตั้งใจว่า เราจักกระทำประทักษิณ หรือการเดินเวียนขวาตามเข็มนาฬิกาเป็นจำนวน ๓ รอบ^{๖๒} เราจักไหว้พระเจดีย์และพระปฏิมาด้วยเบญจางคประดิษฐ์^{๖๓} เราจักดูโปตถกรรม หรือคัมภีร์ และจิตรกรรม หรือภาพวาด^{๖๔} เป็นการชักชวนให้มาใกล้ชิดพระธรรมคำสอนและเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓.๓.๒.๓ การถือศีล เจริญภาวนา

๑. อุบาสกพึงนุ่งขาวห่มขาว เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ตลอดวัน ๑๔ ค่ำ วัน ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำแห่งปักข์ และ ตลอดปาฏิหาริย์ปักข์ ๑๐๑^{๖๕} รมัถระวังในนิจศีล หรือศีล ๕ และอุโบสถศีล หรือ ศีล ๘ มีการให้ความเคารพด้วยการบ้วนปากก่อนอธิษฐานองค์อุโบสถ ซึ่งประกอบด้วยการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นห่างไกลจากการลักทรัพย์การงดเว้นเมถุนธรรมซึ่งมิใช่พรหมจรรย์หรือการร่วมประเวณี สรรวมจากพุทเทจ เว้นจากการดื่มน้ำเมา ไม่พึงบริโภควิกาลโภชน คือตั้งแต่เวลาเที่ยงจนถึงก่อนอรุณวันใหม่ เว้นจากการฟ้อนรำขับร้องดูการละเล่นและไม่พึงทัดทรงดอกไม้และใช้ของหอม เว้นจากการนอนบนที่นอนภายในยัดด้วยนุ่นสำลี หรือบนสันถัดเครื่องปูลาดอย่างเคร่งครัดตลอดกาลทุกเมื่อ^{๖๖}

๒. อุบาสกพึงเข้าฟังธรรมตอนปัจฉิมภัต หรือหลังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ทรงฉันบิณฑบาต ฟังศึกษาท่องจำ ไม่เพ่งโทษผู้อื่น ตั้งใจตรวจสอบตนเองโดยเคารพ ด้วยการเผยแผ่พระธรรมคำสอน ชักชวนผู้ที่ไม่เลื่อมใสให้มีความเลื่อมใส ผู้ที่เลื่อมใสแล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างจิตตคหบดีผู้สามารถชักชวนอเจลกัสสปะนักบวชชีเปลือย ซึ่งเป็นสหายเก่าของท่าน ให้เกิดความเลื่อมใสแล้วจึงบวช และได้เป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา^{๖๗} ท่านยังได้ไต่ถามเกี่ยวกับนิครนถ์นาฏบุตรผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซน เพื่อเป็นการปกป้องพระพุทธศาสนา^{๖๘}

^{๖๑} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๔๑/๒๔๖.

^{๖๒} ดูตัวอย่างใน ส.ม.(ไทย) ๑๓/๗๕/๕๖, ส.ม.(ไทย) ๑๓/๙๒/๗๑, ส.ม.(ไทย) ๑๓/๔๒๕/๒๙๙.

^{๖๓} เบญจางคประดิษฐ์คือการกราบไหว้ให้อวัยวะทั้ง ๕ ได้แก่ เข้าทั้ง ๒ ฝ่ามือทั้ง ๒ และ หน้าผาก

๑ จดลงกับพื้น ดูตัวอย่างใน อง.เอก.อ.(ไทย) ๓๓/๖๓, อง.เอก.อ.(ไทย) ๓๓/๗๑, อง.เอก.อ.(ไทย) ๓๓/๗๙.

^{๖๔} พุ.ชา.เอกก.อ.(ไทย) ๕๕/๑๕๐.

^{๖๕} พุ.วิ.อ.(ไทย) ๕๔/๖๓. ปรมัตถทีปนี พุททกนิยาย เถรีคถา อรรถกถา มิตตาเถรีคถา อธิบายปาฏิหาริย์ปักข์ ว่า ปักข์แห่งอุโบสถศีลหรือช่วงเวลาสำหรับผู้รักษากุโบสถ ที่พึงรักษาในวัน ๑๓ ค่ำ แรม ๑ ค่ำ๗ ค่ำ และ ๙ ค่ำ โดยวันต้นเป็นวันเช้า วันสุดท้ายเป็นวันออกตามลำดับของวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำหมายถึงวันก่อนวันพระ ๑ วัน และ วันหลังวันพระ ๑ วัน รวม ๑ ปาฏิหาริย์ปักข์เป็น ๓ วัน.

^{๖๖} อง.อภฺรฎก(ไทย) ๒๓/๔๑/๓๐๓-๓๐๕.

^{๖๗} ดูรายละเอียด อเจลกัสสปสูตรใน ส.สพ.า(ไทย) ๑๘/๓๕๑/๓๘๙-๓๙๑.

^{๖๘} ดูรายละเอียด นิคคณฐานาฏบุตรสูตรใน ส.สพ.า(ไทย) ๑๘/๓๕๐/๓๘๗-๓๘๙.

๓.๓.๒.๔ การมีส่วนร่วมปกป้อง คำขุพระพุทธานุชา

๑. การระงับอธิกรณ์ หรือเรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ^{๖๙} กรณีที่มีภิกษุณีสาวตั้งครุฑขณะบวช เป็นภิกษุณี ซึ่งมีพระเจ้าปเสนทิโกศลเจ้าครองแคว้นโกศล ท่านมหาอนาถบิณฑิกะ ท่านจุฬอนาถบิณฑิกะ นางวิสาขามหาอุบาสิกา และ ตระกูลใหญ่อื่นๆมาร่วมพิจารณาอธิกรณ์ โดยมีพระอุบาลีเป็นประธาน จนสามารถสรุปได้ว่านางภิกษุณีได้ตั้งครุฑมาก่อนบวช^{๗๐}

๒. อีกกรณีสำคัญคือกรณีที่ภิกษุชาวโกสัมพีวิวาทกันระหว่าง ๒ ฝ่าย อุบาสกชาวโกสัมพีจึงตกลงกันไม่ต้องอภิวาท ไม่ต้องลูกรับ ไม่ต้องทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม ไม่ต้องทำสักการะ ไม่ต้องเคารพ ไม่ต้องนับถือ ไม่ต้องบูชาซึ่งเหล่าภิกษุชาวพระนครโกสัมพี แม้เข้ามาบิณฑบาต ก็ไม่ต้องถวายบิณฑบาต ท่านเหล่านั้นจึงกลัวเสีย หรือจกสีกเสีย หรือจกให้พระผู้มีพระภาคทรงโปรด ซึ่งเมื่อภิกษุชาวโกสัมพีเหล่านั้นจึงจำเป็นต้องมาถึงเมืองสาวัตถี ท่านอนาถบิณฑิกคหบดี จึงเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทูลถามถึงข้อปฏิบัติ และได้รับคำชี้แนะให้ถวายทานในภิกษุสองฝ่าย แล้วจงฟังธรรมในสองฝ่าย ภิกษุเหล่าใดในสองฝ่ายนั้น เป็นธรรมวาที จงพอใจในความเห็น ความถูกต้อง ความชอบใจ และความเชื่อถือ ของภิกษุฝ่ายธรรมวาทีนั้น จนในที่สุดก็ได้ปรองดองสามัคคีกัน^{๗๑}

๓. อุบาสกมีส่วนในการทูลขอพรจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในกรณีที่ชาวบ้านเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนา ในเรื่องที่พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรกระทำในสิ่งที่ เป็นโลกะวัชชะ หรือสิ่งที่ชาวโลก ตีเตียน เช่น การโค่นต้นไม้อันเป็นเจดีย์ของชาวบ้าน^{๗๒} กรณีที่ชาวบ้านถามภิกษุทั้งหลายเที่ยวบิณฑบาตว่า ดีที่เท่าไรแห่งปักษ์ แต่ไม่สามารถตอบได้ จนพระพุทธานุญาตให้เรียนปักษณนา^{๗๓} หรือในกรณีมักมาก ไม่สันโดษ ประพฤติตนเหมือนพวกคฤหัสถ์ผู้บริโภคมาก ดังกรณีพระฉัพพัคคีย์ซื้อขายด้วยรูปียะ หรือเงินตรา^{๗๔} กรณีขอบาตรเกินจำเป็นบ้าง^{๗๕} บรรดาภิกษุที่เป็นผู้มักน้อย สันโดษ มีความละอาย มีความรังเกียจ ผู้ใคร่ต่อสิกขา ต่างก็เพ่งโทษ ตีเตียน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงประชุมสงฆ์ สอบถาม และบัญญัติสิกขาบทต่างๆขึ้นเพื่อเป็นคนเลี้ยงง่าย ความเป็นคนบำรุงง่าย ความมักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความก้ำจัด อาการที่น่าเลื่อมใส การไม่สะสมการปรารภความเพียร

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๒-๓๖๓.

^{๗๐} ชุ.ชา.เอกก.อ.(ไทย) ๕๕/๒๓๖-๒๓๘.

^{๗๑} ดูรายละเอียด โกสัมพีขันธกะใน วิ.ม.(ไทย) ๕/๔๕๑-๔๗๘/๓๓๓-๓๓๔.

^{๗๒} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๕๖-๑๕๘/๒๓๙-๒๔๑.

^{๗๓} วิ.ม.หา.(ไทย) ๒/๕๘๗-๕๙๒/๑๑๒-๑๑๖.

^{๗๔} วิ.ม.หา.(ไทย) ๒/๕๘๙-๖๐๘/๑๒๒-๑๒๗.

^{๗๕} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔.